

הני מילי דאישתני שמייהו

ראיתי לבאר ענין יסודי מאד בהבנת ההלכה, והוא שייתכן שינוי וחילוף השמות והמושגים בהלכה מחמת הבדלי הדורות והמקומות, והמעין לפעמים לא ירגיש וישווה הכל בחדא מחתא. ועל כגון דא הודיע ר' חסדא הני מילי דאישתני שמייהו כגון ערבה צפצפה צפצפה ערבה נ"מ ללולב (שבת לו:): דהיינו שבמשך הזמן נשתנה שמה וצריך לדקדק היכן שכתוב ערבה אם הוא מלפני שנשתנה או מאחרי.

קבועה ללמוד ממנה התושבע"פ ולכן סודר יותר בדרך כלל.

כך למשל לא הוזכר במשנה כלל דין ברירה, רק דברו על הלוקח יין מביין הכותים¹ כו', ולא דברו על קלוטה כמי שהונחה אלא על הזורק מרשות כו', ולא הוזכר בתנאים דבר הגורם לממון אלא השורף שטרו של חברו, וכל הכללים כמו יש זיקה, עדי מסירה כרתי, עומד ליזרק כזרוק, וכיו"ב, נאמרו בדרך פרטים ששייכים בחלוקים לא דרך כללים מכריעים.

הנה שנינו בשבועות פ"ו מ"א "מנה לי בידך אין לך בידי אלא חמשים דינר חייב מנה לאבא בידך אין לך בידי אלא חמשים דינר פטור מפני שהוא כמשיב אבידה", וכן מובא הלשון הזה בבריתא כתובות יח. ובבריתא ב"מ ד: ופלפלו בזה האחרונים מאי שנא מכל מגו ולמה כאן נתייחד שם משיב אבידה וכו'. אבל פשוט דאין במשנתנו בשום מקום לשון מגו, ואותה ההלכה שנקראה בפי האמוראים מגו, נקראה במשנה משיב אבידה (והאמוראים לא יכלו להשתמש בלשון המשנה כאן, מכיון של

הנה בין המשניות סידר רבינו הקדוש ישנן קדומות מאד וכבר בית שמאי ובית הלל נחלקו בפירושם, כגון בריש פסחים נחלקו מהו "ב' שורות במרתף", ויש מאוחרות, מימי רבי עצמו (וקצת אחריו כגון היתר השמן של ר' יהודה נשיאה ע"ז לו: ומשמת רבי בטלה כהונה סוף כתובות וכיו"ב), וההבדל כמעט מאתיים שנה. ובזמן הזה היה החרבן, ואחריהם גזרות השמד שאסרו ללמוד תורה, ומתו תלמידי ר"ע ושנה שוב לה' התלמידים. וכה אמר רבינו הקדוש על רבי עקיבא: "היה רבי יהודה הנשיא מונה שבחן של חכמים.. לרבי עקיבא קרא לו אוצר בלום. למה רבי עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ מצא חטים מניח בה מצא שעורים מניח בה כוסמין מניח בה עדשים מניח בה כיון שנכנס לביתו מברר חטים בפני עצמן שעורים בפני עצמן פולין בפני עצמן עדשים בפני עצמן. כך עשה ר' עקיבא ועשה כל התורה טבעות טבעות", (אדר"נ יח). דהיינו שהרבה הלכות קטועות ונפרדות או מעורבות קיבל ר"ע מכל המינים, ולתלמידים סידרם ועשאם כללים. ובאמת יש משניות המלמדות דרך פרט ויש דרך כלל, כי לפעמים תספר המשנה מעשה שלם ואינו אלא דוגמא לכלל גדול, ולפעמים תפרש המשנה את הכלל המופשט עצמו. וגם לזה הסבה שהרבה פעמים מובאות במשנה הוראות פרטיות שהורו גדולי הדור, אבל מר"ע והלאה כבר סודר בצורה של משנה

¹ומזה נולדו ג"כ הרבה ספקות זהלא בכל מקרה יש הרבה פרטים ויש להסתפק אם יש לקבוע מקרה אחד ככלל או לאו כגון בההיא דברירה י"א דוקא היכא דחישיל' שמא יבקע הנוד דהיינו דהי דאין ברירה מ"מ כל מקרה בריעותות שלו ואביי קאמר שאני תרומה דבעי' שייריה ניכרים לכן בה אין ברירה וכדו'.

יטעה, היכן המושגים שוים ורק השם מתחלף, והיכן באמת יש הבדל.

ולפעמים יש מקום לטעות, כך לדעת בעל המאור פסחים פ"ד, הדין הנקרא בפי התנאים טעם כעיקר, הוא הוא הדין הנקרא בלשון האמוראים טעמו ולא ממשו, ולא מה שכינו האמוראים טכע"ק, שהוא שונה מטכע"ק דתנאי, וגם במקום אחד נקרא היתר מצטרף לאיסור טכע"ק בפי האמוראים (ועתו' חולין צט. כע"ז). ולפעמים יש ג' שיעורים מג' דורות, כך עי' בריב"ש סי' רצב' ורשב"א שעה"מ ו' דג' שיעורים שנאמרו בחיבור מקאוות: טופח עמ"ל, כקליפת השום, כשערה, חד שעורא נינהו².

משיב אבידה מתאים יותר במקרה דשבועות שמודה על חלק, ולא בפרוע מגו דמזוייף. אבל משיב אבידה אינו יותר ממגו). וכן מוכח ברש"י. וכן עוד כינוי היה לחלק מהאמוראים להלכה זו וכינוה "מה לי לשקר" והוא הוא מיגו (כמוכח ברשב"ם ותוס' ב"ב לא. ותו טובא).

ועי' בסוג' דע"ח ערובין סז: והלאה דהזכירו בגמ' הרבה פעמים דין ביטול רשות, למי ששכח ולא עירב. ובמתני' פ"ו מ"ד אי' מאימתי נותנין רשות בית שמאי אומרין מבעו"י ב"ה אומרים משחשיכה. ויש שהבינו שאלו ב' דינים חלוקים (כך למשל בהגהות ר' אליעזר משה הורביץ על התו' סח:) אבל יש לומר דהוא הוא הדין אלא שבלשון משנה נקרא נתינת רשות, ובגמ' כונה ביטול רשות.

²בערובין מט: מי שהיה בא בדרך כו' וזו היא שאמרו העני מערב ברגליו, וזה נראה תימה רב, שמשנה זו מדברת [הכל לפרוש ר' חסדא בגמ'] בדין האומר שביתתי במקום פלוני ודין זה לא נקרא בשום מקום בערובין מערב ברגליו, ואדרבה מערב ברגליו הוא זה שבא לאותו מקום ומחשיך שם, ובגמ' עצמה נא: אמרו ר' יהודה סבר עיקר ערוב ברגל לכן דין שביתתי במקום פלוני לא מהני בעשיר, כלומר דמערב ברגליו הוא עיקר הערוב אבל שביתתי במקום פלוני אינו עיקר לכן נוהג רק בעניים [וכן בכל מקום מערב ברגליו הוא דוקא כשבא שם כעיקר ערוב לה. לח: לט. מז.], ואיך אפשר לומר זו היא שאמרו מערב ברגליו. אולם בכל מקום ששינוי וזהו שאמרו הוא שהתנא בעל המשנה מפרש הלכה קדמונית, ובזמן הקדמון שנאמרה הלכה זו שהעני מערב ברגליו הי' נקרא מה שאומר שביתתי במקום פלוני "מערב ברגליו". ווכן מבואר ממה שנקטה המשנה "זו היא שאמרו העני מערב ברגליו", מה ענין עני לכאן ולא דברה המשנה אלא במי שבא בדרך דכיון שאין לו כאן פת חשיב כעני וכן בגמרא בכולה מסכתא לא הזכירו דין זה כלל בעני רק בבא בדרך, ובעני עצמו אין נוהג דין זה כלל דהא יכול לערב ברגליו, והנלמד מזה כאן הלכות משני דורות בלשון אחר ואין לטעות ולקשר הדברים ללשון דורות האחרונים.

וכן נראה ג"כ בכללי ערובין שהנה ריב"ל קאמר הלכה כמיקל בערוב ופשוט בכ"מ שהוא חדוש

והרבה יש כאלו בש"ס כי מה שנקרא "בין השמשות" בפי התנאים האחרונים נקרא במתני' פ' במה מדליקין "ספק חשכה ספק אינה חשכה". ועי' שבת ו: שהבריתא כינתה כרמלית רשות היחיד (דכל מה שאינו רה"ר יכול להיקרא כרמלית, וכ"ה ערובין כב: ובר"ש טהרות ו ב). ועי' בתו' ערובין מו: דיש בריתות המכנות שתוף מבוי "ערוב חצרות" אף שהם שני דברים (ראי' לדבריו צא: מאי לא עירבו לא נשתתפו). והנקרא בלשון ש"ס בכ"מ "צורת הפתח" במקומות אחרים היה נקרא "פיאה" כמו בתוספתא כלאים פ"ד "עושה לה פיאה מלמעלה", והכוונה צוה"פ. וכן טומאת היסט שהיא אחת מטומאות הזב בימים קדמונים היתה נקראת ג"כ טומאת מגע כגון זבים פ"ה מ"ב עי' ערובין כז. ובתוס' שבכמה משניות נקרא כן ולא היה ההבדלה בשמות. גם שם "מוקצה" קרוי במשניות ואמוראים ראשונים "אינו מן המוכן". ובכריתות טז "מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת", והכוונה תולדות של אותו אב, אלא שכך הי' נקרא אצל בעל משנה זו. ובע"ז סה: "אם יש בהנאתו בנו"ט" והכוונה שאינו נטל"פ וכך הי' נקרא בפי התנא. ולכן צריך לדקדק הרבה שלא

בו. ושיעורא דבר קפרא הוא יותר כולל, שקשה לבנ"א לעמוד בדעתם על שיעור בצל בקפלוט, ולו היה נשאר שיעור זה בזמננו הלא היינו מחמירים גם א' ממליון, לכן שיערו ממוצע הקרוב לזה והוא א' מס' (דודאי אין טבע בצל בקפלוט יודע להכפיל עצמו בס' בדיוק אלא הוא השיעור הקרוב כמ"ש החזו"א). וזה שכתב רש"י על ר' יוחנן "ואכתי לא איפסיקא הלכתא בס", שעדיין לא נקבע על ערך מספרי.

והרבה הלכות קדומות היו משתערות בדעת בני אדם שסמכו על עצמם להחליט, כגון ההלכה של כבוש כמבושל, מעולם לא שיערו חז"ל שיעור לזה, שהרי היו בנ"א יודעים מה הוא כבוש, הגע עצמך הרי שבא אדם לחנווני וביקש מלפפון כבוש, ונתן לו הלה מלפפון שאינו כבוש, בודאי יתרעם. אבל בזמן בעלי התוס' כבר היו צריכים לתת לזה שיעור מספרי, והתוס' כתבו: "שנכבש ב' ימים או ג'". אבל אח"ז נחלקו הדעות ולהלכה מחמירין יום א'. ועי' זבחים צז. ריקי שנגע ברקיק וחתיקה בחתיכה לא כל הרקיקין אסורין ולא כל החתיכות אסורות אינו אסור אלא במקום שבלע, ונראה שצריך לשער ולבדוק כמה בלע, אבל בזמן הגמ' כבר נתנו שם קליפה או נטילה [פלוג' קמאי] שהוא דבר קבוע. וכן פסחים עו. במתני' יקמוץ את מקומו ופי' החזו"א דהיינו נטילה, וגם שיעור נטילה לא נתפרש בש"ס ונתפרש יותר בזמן הראשונים.

ובערובין כב: איזהו שבילי בית גלגול, אמרי דבי ר' ינאי כל שאין העבד יכול ליטול סאה של חיטין וירוץ לפני סרדיוט, ושם בסוג' בעי' מיני' רחבא מרבא תל המתלקט עשרה מתוך ארבע כו'. הרי שלשה שיעורים בשיפוע, אבל כל מעיין יראה שאין אלו שלשה שיעורים אלא שינוי השיעור מפרטי לכללי. כי המשנה נקטה שבילי בית גלגול שהיה איזה מקום משופע בזמנם ומקומם, וזו הוראה פרטית, אך בודאי לא יועיל לדורות, ועל זה שיער ר' ינאי שיעור חדש ע"פ העבד הרץ לפני הסרדיוט, ובוודאי אין לחשוב

ובמתני' חולין פ"ז מ"ד ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנו"ט אסורה כיצד משערין אותה כבשר בלפת, ואילו בגמ' צז: אמרינן אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה משערין אותם כאלו הם בצל וקפלוט, שיערו חכמים שאין באיסורין בנו"ט יותר מבצל בקפלוט. ובהמשך הסוגיא א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל איסורין שבתורה בששים. הנה מתני' ערוכה שיעור א', ור' יוחנן קאמר שיעור אחר ונראה שאין זו איזה דעת יחיד דקאמר שיערו חכמים וכו', ובר קפרא קאמר שיעור שלישי, והעתיקו הפוסקים כמותו. ולכן בודאי כולו חד טעמא דשיעורא נינהו, ובשר בלפת הוא ב' מאכלים מצויים, והכוונה לשער מתבשיל רגיל כמה היה נותן טעם, כך יש לשער בגיד שאין לו טעם. וזה בודאי עיקר השיעור, אבל זה אינו כלל אלא פרט, ואינו מתאים לכל מקום, לכן כלל ר' יוחנן דבר יותר כללי דשיערו חכמים שבין כל האיסורין אין דבר שנותן יותר מבצל בקפלוט וע"כ יש לשער

דריב"ל ודנו הראשונים אם ר' יוחנן פליג עלי' וכו' והנה בערובין פ. החמיר ר' חייא וא"ל ר' ישמעאל בר' יוסי כ"כ אתה מחמיר בערובין הכי אמר אבא כל שיש לך בערובין להקל הקל, ופשוט דל"ש לומר טענה זו על כל ויכוח שיהי' בערובין דהא יכול ר' חייא לסבור אחרת מר' ישמעאל גם אם יוצא מזה חומרא בערובין, וע"כ שהוא מחלוקת קדומה ועל זה דנו אם יש להקל או לאו [ולרש"י הוא כן להדיא כמ"ש התוס' דר' חייא ודאי סבר דאורייתא ור' ישמעאל קאמר בהדיא דיש להקל בכל היינו שהוא דרבנן, ולהתוס' ג"כ הוא מוכרח דהא סתם מתני' כחד מינייהו והא תרוייהו תלמידי רבי נינהו ורבי שנה משנה ערוכה בכל פרטיה ונראה להדיא שהיא משנה קדמונית וע"כ שהוא מחלוקת קדומה]. וא"כ האי כלל דכל שיש לך להקל כו' הוא הוא הכלל דהלכה כמיקל בערוב, אלא דבזמן ר' יוסי לא היה משנה סדורה ממש עד כדי שכל משנה תהי' בגדר בר פלוגתא שאז נוכל לקבוע דהלכה ככל מיקל, ורק כשרבי השאיר הרבה משניות חיצוניות כבריתא קבע ריב"ל כלל ברור, אבל הוא אותו הכלל בשלב הקודם.

וברור שבכל מקום שהמירו השיעור הטבעי וההוראה הפרטית בכלל, לא יהיה השיעור שווה בדיוק. כמו שאמרו במשניות דכלאיים פ"ד ובבריתא דערובין טז. דשיעור לבוד כדי שיזדקך הגדי, ובגמ' שיערוהו לג' טפחים. ויש מקומות שלא שיערוהו בערך מספרי ונשאר להלכה בשיעור הקדום, כגון בפ' השותפין שיערו כמה יפחת הבית כדי שיכנס אדם וחבילת קנים על ראשו ולא יצטרך לכוף ראשו, וכ"ה בר"מ פ"ד משכנים ה"ז וש"ע. ומחמת זה החליט החזו"א שלא תמיד אפשר ללמוד מהני שיעורין פרטיים קדמונים וכה כתב: "פלוגתא זו אינה אלא בהכרעת שקול דעת תורה כפי מה שראו וידעו טיב הכלים ההם ותשמישן, ואין אנו יכולים ללמוד מהן לדוגמתן ואין מחלוקתן אלא לשעתם ולדורן ולהנהגת המעשה, כי הדמיון של המעשים למה שבאה בתורה עליהן צריכה לחכמת החכמים בכל דור ודור להורות כו' ונופלת בהם המחלוקת כטבע דברים שכליים, והעתקת הפוסקים שמות האלה וכיוצא בענינים אלו לתועלת הידיעה הברורה במשנה ובגמרא, וזהו כוונת הפוסקים כו' ולא חדלו לעשות סגנונם ולשונם ממה שיהיה תועלת להתלמידים בהבנת הסוגיא על מכונה אף שיכביד הסגנון והלשון על הלומד כו'", (חזו"א כלים כ ט). ומכאן דלא כל שיעור וכלל נאמר לדורות, כגון מה שאמרו אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, אפשר שהוא שיעור לפי הזמן והמקום, (עי' בזה בבית אפרים אה"ע מב', לענין חזקה אין אדם עושה בעילתו ב"ז, ובשיעורין של תורה להגרי"י קנייבסקי זלה"ה סי' א', וכן בציון ירושלים על ירו' פ"ה דסוטה דבדורות הראשונים לא היה כלל דפיתוי קטנה אונס הוא שהי' דעתם רחבה, והכוונה שלא היה זה בתור כלל לכל הקטנים אלא לפי הענין, אבל לאו דכל קטנה בת ג' דידהו כגדולה דידן. וכן נוהגים למעשה דאין

ששבילי בית גלגול נבראו בששת ימי בראשית בדיוק באותו שיפוע שישער אדם בינוני בזמן ר' ינאי ריצת עבד בינוני לפני סרדיוט בינוני, אלא הוא שיעור כללי יותר. אמנם גם שיעור דר' ינאי אינו מספיק מדויק לקבוע ע"פ כללים, ואולי בכבל לא היה מצוי כלל מחזה זה, אבל כולם הוא אותו שיעור, כמבואר בר"ש פ"ו דטהרות דכדי שירוך עבד כו' הוא ג"כ מתלקט ד' מתוך י', וגם כאן אין הכוונה דהעבד מכוין פסיעותיו למדות מדויקות וממוצע של עבדים מתחלק תמיד בד' ובי', אלא שהוא השיעור המקורב כשבאים לשער באמות, כדברי החזו"א: "כשקובעים חכמים שיעור קובעין על מדה שוה שהרי בידם לתקן למדה שוה שכל עיקר תקנתם לעשות משמרת למשמרת ושוקדים תמיד לקבוע דבריהם על אופן שיהיה נח לשמרו ולזכרו", (חזו"א כלאים ח יא)³.

³ עי' בשו"ת רש"ר הירש סי' כג': "אי אפשר כלל ולא נתכוין כלל נותן תורתנו ב"ה שיהיה מדה א' קבועה בהחלט לכו"ע לשיעורי תוה"ק הלא כל השיעורין עיקרן פרות ואיברי אדם כזית רמון שעורה וכו' וגודל פרות ואברי אדם המה משתנים ואינם שוים בכ"מ ובכ"ז ואפי' שיעור בינוני לא שוה בכל הארצות ובכל דור ואין בזה מגרעת לאמיתת התורה אלא יתרון אמיתתה דיסודה להישיר עניני בני"א וכל שעוריהם המסורים יסודם לענ"ד בערך מה אל ענין מעניני בני"א למשל שיעור מחיצה יגדל ויקטן כפי ערך גובה סתם בני"א במקום ובזמן וכמו שא"א לצמצם לשיעור בינוני וכבר א"ר יוסי בכלים פי"ז מ"ו וכי מי מודיעני איזוהי גדולה ואיזוהי קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה ובתוספתא כלים ב"מ פ"ו ד מפורש עוד יותר 'אף אתה נתת שיעור לשיעורין' ואין לתמוה כי נמצאו הוראות מדות שונים זמ"ז ואף שלא ישושו שניהם טובים וישירים לפי זמנם ומקומם לכן יש למדוד לפי אנשי המקום עכ"ל. וכן פסק התשב"ץ ח"ג סל"ג.

וע"ע בחזו"א או"ח לט': "כשנאמרו שיעורין בסיני נאמרו על האומד ומה שנראה לו לאדם זהו שיעורו... ומסור לדעתו של רואה להכריע על הבינוני של הפרי בין חביריו הגדולים והקטנים".

סתם דהלוואה קטנה של שקל אחד לשלשים יום⁴).

וכן שיעור החמצת החמץ הנה במשניות הקדומות לא היה שיעור ברור בזה, ובצק החרש אמרי' מו. אם יש אחר כמותו, וכן אמרו במתני' שלש נשים אופות כו' והוא יותר ממיל, ובגמ' אמרו דממיל אכא למיחש⁵, אבל בשו"ע תנג ב כבר כ' דמיל הוי חמץ, וכן במ"ב תמד לו דמיל ודאי החמיצה.

⁴ולא רק השיעור אלא גם ההלכה עצמה, כמו לא ילבש שאסרו חז"ל לגלח שער הערוה וכ' שו"ע דבמקום שנוהגים גם גברים מותר והינו נשתנה הדרך, וכן כ' שו"ע דאסור להסתכל בראי והיום התיירו דזה דרך כו"ע. וכן אסרו לבנות בנין יותר מבהכנ"ס וקבעו לו עונש גדול, אבל בזמננו בונים שכן התחדש דרך לבנות לגובה רב ואין זה כבוד רק דרך בניה, ולו היה ביהכנ"ס בראש מגדל בן קומות רבות לא היה זה כלל כבודו, וכל המבנים המכובדים הם בגובה נאות ולא יותר מהמגדלים (והמ"ב כ' טעם אחר הנאות לזמנו ומקומו). ועי' תפא"י פ"ט דפסחים דכשיבנה בהמ"ק ודאי יהיה מסלת ברזל לבא לירושלים וא"כ ישתנה דין דרך רחוקה הנזכר במשנה כיון שאפשר לבא במהירות יותר.

וכמה פרטים באמת ראוי לזוהר כמו אפי תלתא וחברך חברא אית לי' דנקטו חז"ל לקולא בכל מקום דאם ידוע הדבר לשלשה אנשים דינו כגלוי ומפורסם וכן העתיק הח"ח ה' לה"ר, ולכאורה יש לדון בזמננו בעיר גדולה ששלשה אנשים יודעים תכונת איזה אדם ומדותיו הרעות וכי יהיה מותר לפרסם ולומר דודאי כל העיר יודעים, דודאי אין אפי תלא מספיק לפרסם לכל עשרות אלפי האנשים בעיר שיבוש מהם אם יפורסם הדבר וראוי לאסור, וכן עוד כיו"ב.

⁵ובגמ' ריש לקיש כבר נותן שיעור אם אין לו בצק כמותו יכול לשערו כהלוך ממגדל עד טבריה, ומוסיף לפרש שהוא שיעור מיל, ואפשר דשיעור זה שמגדל וכו' הוא קדום יותר וכעין מגלה ב. אלא שר"ל פירש מיל, וע"ז שאלו בגמ' לימא מיל ותי' דקמ"ל דמגדל וכו' הויא מיל, אבל הא מיל הוא שיעור מבורר של אלפיים אמה שדברו ממנו חכמים בכל מקום ומה צריך לתת לו סימנים [וכמו שהק' הטו"א מגלה ב], וע"כ דבא לפרש שיעור הקדום

ויותר מזה תראה בכמה וכמה משניות ובריתות במס' ברכות נזכר "ולאחריו ולא כלום" (תוספתא ברכות ד טו, ברייתא לז. אחריו ולא כלום, שם לז: וחכמים אומרים לאחריו ולא כלום) וכן אמרו מא: אינו מברך לאחריו, והקשו האחרונים הא צריך לברך בורא נפשות. ובאמת כ"ז בלא הבחנה בין הזמנים, כי בזמן המשנה לא היו מברכין בורא נפשות, לכן אמרו ולא כלום, כמבואר בהגהת גר"א לירושלמי ברכות פ"ו ריש ה"ד ובאורו לש"ע רח' וכדעת ר' טרפון, וכן בירו' סוה"א "אינו צריך לברך אחריו", וכמה גמרות אינם מובנים אלא בד"ז כמו לז. דאמרי' אורז מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדרה, ומפרשי' לאו דברכתו כמע"ק, אלא דשוה למע"ק במה שמברך תחלה וסוף, אבל אין דבר בעולם שאינו מברך עליו תחלה וסוף, אלא שלא היו מברכים על שברכתו שהכל מידי לבסוף. וכיו"ב פרש"י פסחים ב. דבדיקה כדי שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, ותמהו עליו התו' דהא מדאו' בבטול בעלמא סגי, אבל כבר כ' הר"ן פסחים ב. ומהרמ"ח כא. דביטול אינו נזכר בשום משנה כתקנה ומאמוראי הוא.

ועי' למשל תענית י. בעו מיני' משמואל מאימת מדכרי' ותן טל ומטר אמר להו מכי מעיילי ציבי מבי טבות רישבא, והיינו שם איזה אדם במקומו שהי' צייד ומכניס עצים באותו הזמן, והנה ודאי שמואל לא פסק פסק זה להיות הלכה לכל הדורות על פי טבות רישבא אלא לפי מקומו שיער להם, וגם טבות רישבא לא הי' מדקדק כל הכנסותיו ע"פ מנין לבנה, אלא בתקופה שמתכוונים לגשמים יזכירו. ושאלו שם בגמ' מהא דחנניה אמר ששים יום בתקופה, ומסקי' דלמא אידי ואידי חד שעורא. ול' דלמא יורה שאינו ודאי מצומצם לפי יום ששים אלא שהוא אותו הענין ולמשערים כפי המקום

דאם עוד חכם נקט שיעור זה במק"א, יהיה הכונה מיל.

ובכתובות סה: חייב אדם לזון בניו קטני קטנים ואינו חייב לזון הקטנים, וכמה כדאר"א עד ו' שנים, וההלכה ביסודה נאמרה לשער לפי הענין.

ועי' חולין קז. א"ל ר' ששת לאמימר קפדיתו אמנא (בנטילת ידים)? אין, אחזותא? אין, אשעורא? אין, א"ד אשעורא א"ל לא. והיינו דעד ימיהם לא היה כלל ברור בנטילת ידיים, שאם היה כלל ברור לא היה צורך לשאול את אמימר אם מקיים ההלכה. והענין שהיו הכל מבינים כפי חכמתם שאין ראוי לטול בשברי כלים אבל גדר ברור לא נתנו להלכות וכל מקום הי' ע"פ החכמים דשם. והוא מכלל השבח שאמר הקב"ה איך לא אשא פנים לישראל ואני כתבתי בתורתך ואכלת ושבעת וברכת והן מדקדקין ע"ע עד כזית ועד כביצה (ברכות כ:). אבל הני שיעורין הוא שיעור שביעה? אלא שהשיעור הוא מוגדר וברור אע"פ שלא שבע כיון שזה ראוי לשביעה. ועי' בס' גולות עיליות על מקואות פ"ו ה"ז שיש שיעורין שקבלו הענין וחכמים שיערוהו במספר, כגון שקבלו ענין חיבור מקואות הוא שפיכת מים, ושיעורו ששפיכה ראויה הוא ב' אצבעות.

ובאמת כל דור ודור צריכין יותר לזה, הנה אמרו בתלמוד ברכות מב. הקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין מברך המוציא, ויותר מאלף שנה לא הוזקק אדם לבאר כמה הוא שיעור קביעת סעודה? כי כל אדם הבין מעצמו ושיער בעצמו [ובגינת ורדים הקדמון א כד כתב דאין לזה שיעור קבוע והכל לפי הענין], והראשון ששיער בזה שיעור ד' ביצים הוא מהר"ם חביב בתוס' יהכ"פ יומא עט:, ויש בזה נפ"מ להלכה שהיום קובעים הכל לפי נפח זה בין לקולא בין לחומרא ועד צמצום השיעור היו קובעים ע"פ אומד לקולא ולחומרא. וכן כל שיעורי תורה אנו קובעים היום ע"פ משקלות ובמדת גרם, ועד ימי הראשונים היה הכל לפי דעתו של רואה ולכן לא היה להם המחלוקות שיש לנו להשוות בדיוק וצמצום כל המקורות כולם, וגם זמנים של ק"ש ותפלה וזמני הימים צמצמו מאד,

ישערו בהכנסת העצים אבל למסדרי הגמ' או מזמן שרוצים לפסוק הלכה קבועה לכל המקומות הראוי ביותר לשער ע"פ ס' יום [ואע"פ שהכנסת העצים אינה לפי מנין שלם כמו ששים וכדומה].

וכן הרבה שעורים קדומים היו לפי הטבע והמציאות ולאח"ז קבעו השעור מנוי וידוע וכללי המתאים לדורות, ובשבת עו. כמלא פי טלה, והתניא כגרוגרת, אידי ואידי חד שעורא הוא, וודאי שאין פי הגדי מדויק כגרוגרת ולפי השעור הראשון היו העדים המתרים משערים כפי הנראה להם בגדי הממוצע אם יש כאן כמלא פי טלה, וכשנקבע השעור מודדים כפי הגרוגרת הממוצעת שהוא השעור הקרוב לזה מן הפרות המצויים כמבואר בכלים. וכמו שנת' לעיל, וכן הוא בפסחים נג. אוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער ורמינהו בתמרים עד החנוכה [עי"ש הגי'], אידי ואידי חד שעורא. ופשוט שמשנה ראשונה שיערה כפי המציאות המתאימה לזה, ואם הי' בדיוק ביום החנוכה ודאי היו אומרים התאריך, רק אחר משנה אחרונה שקבעה את אותו שיעור בימים נהי' התאריך של חנוכה ראוי. ועי' בכתובות ס. שאותה הלכה נאמרה בב' לשונות הראשון "אפי' חבילתו על כתפיו" והשני "אפי' ארבע וה' שנים". ובב"ב ק. תניא כדי שיעבור חמור במשאו ותניא שני גמדים [אמות בלשון בבלי] וחצי אידי ואידי חד שעורא.

ולפעמים הוא בהדיא שיעור שנתפרש רק לאחר זמן והקדמונים לא היו צריכים פירוש, בערובין פ: בזמן שהם מרובים כו' בזמן שהן מועטים כו' במתני' לא נתפרש אבל בגמ' שיערו כמה הוא מרובין כו'.⁶ ובתמורה יג. מלא מענה וכמה מלא מענה מאה אמה.

⁶ ועי' רע"מ פנחס רמד. "ובחבורא קדמאה (ר"ל בספר הזהר) לא גלי רזא באלין פרורין אלא בארז פשט ולא יהיב בהון שיעורא אבל אוקמוה מארי מתניתין דשיעורא דפירורין כזית לפחות". הרי שלדין שאינו משוער קרי' "אורח פשט".

רבותיהם וקבעו הלכה שאסור לעשות כן דהיינו שהתעוררו שהי' צורך לקבוע להרגשה זו קבע לרחקה וקראו עליה המקרא לועג לרש חרף עושהו ודומה קצת למת שהלא הקב"ה המיתו ומה יש ללעוג לו.

וכן בכמה דברים לא נקבעה הלכה ברורה מחמת חסידות דורות הראשונים שהיו מרחיקים עצמם הרבה יותר ממה שחייבין, ויש דברים שההלכה בהם לא באה אלא להקל ולקבוע מה אינו חייב מדינא, למי שאין בו כח להיות חסיד. כך אמרו בפסחים נג: דחנניה מישאל ועזריה נכנסו לכבשן האש משום דלא דרשי וחי בהם, והם בודאי היו חכמים ונבונים וראויים ליעשות להם נס ולא ידעי כלל שאינם חייבים בזה. וכן מצינו סוכה נג: שדוד לא ידע שמותר למחוק השם בכדי להציל העולם כולו משיטפו, עד שדרש אחיתופל קל וחומר, וגם האי קל וחומר אינו מקור לכל דין פקו"נ, שהרי אינו מלמד אלא לגבי כל העולם כולו ולא ליחיד. וכן מסופר בס' חשמונאים שלא היו נלחמים בשבת מתחלה. והדורות הראשונים לרוב חסידותם היה ברור להם החסידות ולא נתברר הלכה קבועה להתיר⁸, ובאמת מצינו בדין זה כמה פלוגתות כמו אם רק בפרהסיא כו' כשמעתתא דע"ז וההלכה נמנו וגמרו בלוד.

ויש הבדל בצורת ההלכה, כגון נטילת ידיים לתפלה, אין ספק שלא היה צריך לפרש הדבר להקדמונים, כי על זאת יתפלל כל חסיד. אבל בזמננו תוקף נטילה זו היא רק

ולא ירחק היום שיהיו שיעורים מאת הדיינים לכל דבר כגון כמה הוא מתנה מועטת וכמה דקות צריך ללבוש הבגדים לפני ט' הימים ואיזה פעולות יעשה עמם בזמן לבישתם וכל כיו"ב. וזה טבע העולם שמרוב שאלות מוזרות האדם באמת מתבלבל ואינו יכול להסביר איך הוא יודע להכריע. אבל בלי ספק לא היתה הכוונה הראשונה של ההלכה "כדי הילוך ד' אמות" שנשער בשניות על פי השעון, אלא שמותר לאדם לשער כפי הרגשתו והערכתו כמה הוא הילוך ד"א, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת, אלא שיסמכו על ההערכה⁷, אף שלכל אחד יוצא קצת אחרת. משא"כ מי שמאבד את דעתו בידיים, ה"ז בכלל שוטה המאבד מה שנותנים לו, שהרי אינו מרויח כלום, כי גם אם יתנו לו שיעור של 4.5 שניות שהוא כדי ד"א, תמיד יסתפק איך מודדים 4.5 שניות שהרי מן ההסתכלות בשעון ועד המעשה עובר חלק קטן של שניה, וכך הלאה.

ולא רק השעור נקבע כמה דורות, אלא גם גדר ההלכה. כגון ההלכה של "לועג לרש", בברכות יט ר' היא וא' יונתן הוו אזלי בבה"ק הוה שדיא תכלתי' דר' יונתן א"ל ר' היא דליי' כדי שלא יאמרו למחר באין אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו, ולא קבע בזה הלכה דרבנן או דאוריתא רק אמר לו הפשוט שהרגיש שאין ראוי לעשות כן בפני המת, ורק אח"ז באו התלמידים ללמוד ממעשי

⁷ וזה הכוונה במאמר זה שאין לדקדק יותר מדי, כמו שלמדו ממאמר זה ביומא ל. דצואה במקומה שאין נראית אין מעכבת, והיינו בידע שיש צואה על בשרו. וכן למד מזה בתשו' רשב"א רנט' שא"צ לדקדק בכלאיים שלא יהיה זרע א' מעורב, ובחת"ס ח"ו ליקוטים סי' יב' למד מהא דיומא הלכה לענין אחר. ובתשב"ץ ח"א קסה' כ' שזה הטעם שאין צריך לדקדק בשיעור פאי, וכן הש"ך קפז' י' שא"צ לדקדק במקום דישה יותר מדי. וכמ"ש הרמב"ן בה' חציצה שאין לדקדק יותר מדי. ועי' בתרומות פי"א מ"ח "המערה מכד לכד ונוטף שלש טפין נותן לתוכה חולין".

⁸ וכן מסופר נגד אפיון כי היונים היו מלעיגים מעולם על שהיהודים נופלים בשבת כצאן לפני טובחיהם, ובס' היובלים פ' נ' ואיש אשר יעשה מלחמה בשבת מות יומת, ואפשר דוקא במלחמה משום דאכא פרהסיא ושמד, ומלחמת יהושע ביריחו שהי' בשבת, אי' בילקוט יהושע ד' ו' ובתנחומא נשא דמלחמת יריחו הוראת שעה היתה. אבל ראב"ע פ' נשא ופקודי ורס"ג באמו"ד ג כתבו שלא נלחמו בשבת וצ"ע, (ספר היובלות נזכר בפ"י דברי הימים מתלמיד רס"ג שהביאו רס"ג לשיבה). ועי' ב"מ סא. דבן פטורא לא דריש חייך קודמין.

בעלותו וכו'. ובאמת ענין הקרפף היה להשתמש בו בחפצי ביתו, ולפעמים גם ע"י קצת הלוך למקומו, ומסתברא דהוא דוקא כפי שהיה הדרך לילך להביא עצים מן הקרפף עד איזה מרחק רגיל, ולא איזה דין מחודש.

וכן יש לשים לב כי לפעמים ענין או טעם הנראה אחד עם חברו, אינו אחד אלא בכללות, אבל יש ביניהם חלוקים, ואותם מלות יורו על דברים מתחלקים במקומות אחרים. ולמשל ענין סכנה הוא שם דבר כללי ואין לדמות כל חשש סכנה זה לזה, ועי' למשל בשו"ת רע"א ח"א סי' ס' בכוונת הלשון "אכא סכנה טפיי" ר"ל ספק סכנה או סכנה ממש או על צד הרחוק יצא מזה סכנה", והיינו שנתנו טעם מענין סכנה אבל אינו דוקא כמו כל מקום, וכן פי' שם עוד ד' רש"י כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעה"ד, ופרש"י סכנה, ופירש רעק"א דלצד רחוק והסתעפות יוכל להיות סכנה. וכע"ז בנדה יג: תיבקע כריסו ואל יוציא כו' דמשמע שלא יגע באמה אפי' במקום פקו"נ, וכ' הריטב"א דגוזמא בעלמא היא, דאין לך דבר שעומד בפני פקו"נ, [וכן מבואר בחזו"א ובערל"נ].

ועל דרך זה מבואר הרבה לשונות הראשונים שעשו מהם דיוקים ובאמת הציעו הענין כולו ולא הי' כוונתם להגביל ההלכה לפרטי הטעם כמו שהוא נראה אלא ששייך לענין זה, כגון רש"י ב"ק ב: בעיטה ונגיפה הוו תולדה דקרן דכוונתן להזיק כי קרן ואין הנאה להזיקה כי קרן ואין הזיקו מצוי תדיר כי קרן כו', ואין הכוונה שכל הני בעי' בקרן אלא הוא ענין קרן בכללות. וכן ב"ק ו: כותל ואילן אין תעל"נ פרש"י תחלת בנין הכותל ונטיעת האילן לא הי' לנזק, והנה ודאי א"צ שיהי' מנטיעתו עשוי לנזק כדי שיקרא תחלת עשייתו לנזק⁹. ועי' פרה ז ו התירו לו הוראת

למי שמקיים ההלכה, והמעלה הוא שכל הרוצה לקיים ההלכה עושה זאת, אף אם אין בו רגש זה, וכן שנהיה דבר קבוע יותר. כי מצינו להקדמונים שאמרו אני ארבה ולא אחטא, ואם החכם מכל אדם אמר כן, בודאי לא היה זה איזו דעה בטלה, דעת יחיד. וזה מצינו שלאנשים גבוהים יותר א"צ לקבוע כ"כ ההלכה כמו שמצינו במקדש שאין שבות וכהנים זריזים שא"צ כ"כ קביעת גדר והרחקה, ודבר זה מוכח ממה שהרבה הלכות עיקריות לא היו קבועות וגדורות ביד התנאים שנחלקו בעיקרים רבים והרבה תקנות חז"ל אנו רואים שלא נגדרו עד לזמן מאוחר, ועי' למשל בסוג' דחולין קה. על אסור בשר בחלב שאמר מר עוקבא חלא בר חמרא אנא דאלו אבא הוה ממתין מעל"ע ואני מסעודה לסעודה, ור' יצחק דאכיל גבינה ומיד בשר בלא קנוח אקשוהו ותי' דקנוח בעי' רק ביום כו' ור' חסדא בעו מיני' כמה בין גבינה לבשר כו', ומכל הסוגיא שם מבואר שאף שאכילת בשר וגבינה ברור שהיה בכל יום וא"א שנשתכחה הלכה מיד החכמים והאמוראים בזה, מ"מ לא היה הלכה קבועה. וכן תקנה דבשר עוף בחלב במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלים, וגם א"א שלא היו הרחקות כלל וע"כ שהי' הדבר מסור יותר להנהגה ולא קבועה וגדורה וכדאמר מר עוקבא אנא חלא בר חמרא וכו', ועוד הרבה דברים מצינו שלא היו גדורים עד לדורות מאוחרים יותר כנזכר לעיל. וגם הכרעת ההלכה עצמה תלויה לאיזה בני אדם אנו מכריעים, עי' שבת קלט דלבני בשכר אמרו הדין באופן אחר מלשאר העם "מפני שאינן בני תורה".

ולכן צריך לדקדק בכל מושג בהלכה, על איזה דרך נאמר, כי לפעמים נשתנה הדרך והשיעור בהמשך הזמן. ועי' למשל לרבינו החזו"א שמפלפל בדין קרפף לערוב חצרות, שמבואר שהוא מופלג מן החצר ואינו בהכרח מחובר לה, ומזה הוכיח שקרפף יכול לאסור אפי' הוא בעיר אחרת כיון שא"צ חבור לחצר, והוליד מזה דין אסור מכח

⁹ כן הוא ג"כ בערובין ע. יורש מהו דכרעא דאבוהי' הוא, וטעם זה נכון בבנו, אבל הדין שוה גם בשאר יורשין, וגם בנותן מתנה מחיים וגם בגר שמת וזכה בו אחר, ואין הדין מוכרח מן הטעם, ועריטב"א.

כדאמר ר' פפא במרודד ה"נ במרודד ועי' תוהרא"ש דר' פפא דקאמר מרודד בסמוך אינו כמו מרודד דהכא אלא בכ"א הרדוד מוליד חסרון אחר, ולא הביאו אלא דוגמא, [ואע"פ שתו' לא משמע כן עי' חזו"א מש"פ בדבריהם]. ועי' בנזיר יב. משני' שאני אשה דלא ניידא, ולכאו' המכוון קבוע אבל כ' התו' דאינו קבוע לגמרי אלא דמיא קצת לקבוע ולכך יש להחמיר. ועי' כתובות יב. דאית לה מגו וכתבו התוס' דאינו ככל מגו והיינו דלא היתה נאמנת בטענה ההיא ומ"מ אמרו בסתם דא"ל מגו. ועתו' ב"ק ל. ד"ה אפי' ושמא אין הענינים דומים אע"ג דהתם כייל להו בהדי הדדי.

וכוונת הדברים כי מצינו במקומות אין מספר בגמרא שנותנים כלל להשוות שני דברים תחת שם אחד ואינו אלא בחינתו, ובמקום אחר אותו השם יורה דבר אחר, והטעם ששני ההוראות שניהם בניו של אותו השם והרעיון, וכשאנו מדמין או כוללין הלכה בשם זה פעמים אינו מוכרח מעיקר השם אלא אחד מבניו או מבני בניו. משל הוא סתם שורים בחזקת שמור דבר זה כולל כמה וכמה רעיונות בקרבו ועיקר הענין הוא כפשוטו, אך בב"ק מה: פלוג' בחיובי שמירה דתם דתלי' בהא דסתם כו' ואלו בפ"ק טו. פליגו בה אמוראי אי פ"נ ממון מטעם דלאו בחזקת שמור, וכתבו תוס' דאינו אותו הענין ר"ל אינו מוכרח זה מזה אבל שניהם אותו הענין אלא שהם ב' בנים מן הכלל. ובתוס' סוטה יח. האי ברירה לא דמי לשאר ברירה שבש"ס, וכנ"ל, ופעמים שאנו נוקטים את הכלל עד תומו ופעמים רק חלקו, ועל כן אין ללמוד מהבאת כלל או מייחוס הלכה לכלל שיש כאן הכרח אלא שהוא באמת מקושר אבל אפשר פעמים להפרידו או לאיזה דעת הוא מופרד ואינו סתירה.

ועי' תוס' כריתות כא. דמ"ש כוי בריה בפני עצמה נאמר על ב' הלכות שאינם תלויות זה בזה, וכמובן הרעיון האב שוה, ותו' סנהדרין פ: דלשון עובר ירך אמו הנז' בתמורה אין הוראתו לל' זה שבכל הש"ס,

שעה, ובאמת אין הכוונה כמו בכ"מ לעקור דין התורה ע"פ חכם או נביא אלא שבשעת הדחק לא החמירו עי' רע"ב. ובכתו' טו. הוראת שעה היתה ופרש"י הך דריב"נ צורך שעה היתה או שראו שאר צידי היכר דברים להתיר.

ומבואר הדבר בדברי רש"י ר"ה כא: "ויציאת השלוחים דקתני אינו אלא לייפות וליישב את טעם החילול אף בשביל זאת, דיש דברים שאין הטעם תלוי בהם, והם נעשים סעד לדבר ליישבו ולייפותו, כאותה ששינו בסנהדרין יא. אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאים, אבל עושין אותן סעד לשנה, כיצד, מהודעין אנחנא לכוון דגוזלייא רכיכין ואמריא דערקין כו'". עכ"ל. וגם בין הראשונים הפכו הטעמים לכללים מוגדרים, עי' למשל פסחים כא: חרכו קודם זמן אסורו כו' פרש"י "חרכו יפה עד שבטל טעמו ומראיתו", וזה טעם לדבר אבל אינו משוער, ובהתוס' כבר השוו לדין הכללי ונתנו שעור "וכגון שנפסל מאכילת כלב". עוד בפסחים כח. אין בעור חמץ אלא שריפה פרש"י שמא ימצאנו אחר ויאכלנו כו', משמע שהוא איזה חשש תקלה, אמנם עיקר הכוונה שהוא דין דאורייתא אלא שבמקום שיכולים אחרים למצוא אינו בעור [כמ"ש חזו"א, וכן יש להוכיח מדנתן טעם שלא יזרה שמא יאכלוהו, ולזרוק לרוח ודאי אינו בעור].

ויצוייר גם באותה הסוגיא וגם הגמרא עצמה משוה הענינים ומ"מ יבואו שני ענינים מחולקים תחת שם אחד, עי' חולין קכד:

ודוגמא לדרך ההפלגה הזו נמצא בתשו' גאונים בשערי צדק (ובהוצ' אופק יו"ד רסב'): "כך ראינו שהיחוד עם נשים יפות מראה אסור". שהשאלה היתה בנשים יפות. אבל בפרט כן דרך רש"י, עי' למשל בב"מ סט: הדרא בעיני' שמוסיף ענין אחריות, ותו טובא שהם נכונים אבל לא מוכרחים לדין. וכן בשטמ"ק בשם הראב"ד ב"מ עה. אחרי שמוסיף טעם לדבריו כותב "וטעם זה מסעד הוא" היינו שאינו מספיק בפנ"ע, רק כחלק מהענין.

כל שבת ב אויר מחצות כגון שם מג: אלא אפי' בעיר שא"ב מחצות ועיקר הכוונה שהי' שם מבעו"י והוא תחומו כדינו, ושם סה: ברשב"א דמפרש הא דאמרי' וכר"ע כו' לאו תליא בהא דהא קי"ל כרבנן אלא כעין הא דר"ע. ושם עא: מוקי פלוגתא דתנאי בכרירה וכ' התו' אינו כשאר ברירה שבש"ס [רק דין פרטי בערוב].

ועי' ר"י קורקוס פ"א מעשש"ש סוף הי"ז שגם הרמב"ם נקט כן כלל ידוע מהגמ' והוציאו לפרט מסתעף ולא שפסק בזה כעיקר הכלל אלא השתמש בסברא זו והכי קרא שמה. וכן בריטב"א נדרים נט מפרש הרי"ף שכ' משום דשיל"מ דהיינו שהוא כעין דשיל"מ. עוד מצאנו ברדב"ז ח"ה סי' קמז' דר' מאיר לכל מילי אמרה והרמב"ם פסק כוותי' רק לענין לחשוב אותו ממון גבוה דבהא מסתבר לי' טעמי'. וכ"כ עוד מדנפשי' בח"ה סי' קצה' מסתבר טעמי' דר"י בשחיטה ולא בחלב.

סיכום: א. מצינו בש"ס ב' שמות לאותו שיעור או הלכה מחמת שינוי הזמנים. ב. מצינו שיעור המתאים יותר לזמנו ומקומו שנתנו אח"כ במקומו שיעור כללי. ג. לדורות אחרונים היו צריכים לשער ולפרט יותר השיעור. ד. מצינו ביטוי אחד שבכל מקום מתפרש בכוונה אחרת.

וכן בחולין סח. לענין פרוזדור, ובכתובות לב: בתוס' לענין לאו הניתק לעשה, ועי' יד מלאכי שעד הביא כן מהנמ"י שור שנגח כא. בשם רא"ה ומהיראים מט: ומרשב"א קדושין ט: ובנדה יז: ויבמות רלא: והרא"ה כתובות לו: שכ' ואשכחן דכוותי' בתלמודא וריטב"א כתובות נז: וגטין ס. ושטמ"ק ב"מ סב ודף פח וכן שטמ"ק בב"ק קא: קג. ותו' קדושין מח. [ועי' גם חולין פט: וקסבר נוהג בשליל' ועתו' ונלאו החכמים לבאר מה זה תלוי בפלוג' דשליל' ובאמת אינו תלוי רק כעין ענין זה, ועי' קכז: בתוס' האי טומאת נבלה דמזכיר כאן לאו דוקא אלא טומאת אוכלין]. ולפעמים הוא על דרך השלילה, כמו בריטב"א ערובין פח ב דהא דאמרו כחו בכרמלית לא גזרו, הכוונה "כחו בכה"ג ולישנא קלילא נקט ודכוותי' טובא בתלמודא".

ולא חשבו זה חכמי הש"ס כלל לדבר מטעה שיאמרו טעמי' דר' פלוני סבר ישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף (חולין כח:). שישבור מזה המעייין שגם ההלכה דחולין לו. שאמרו עליה טעמה דישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף תלויה בזה אע"פ שהאמת שאינה תלויה ואפי' ל"ל הא דכת. אית לן הא דלו. (כמ"ש החזו"א שם¹⁰), כיון שלפי האמת אינו טעות כלל, שהוא באמת תלוי, אלא שאינו מוכרח והם ב' הסתעפויות מכלל אחד ורעיון אחד, ולא סברו כלל שהמעייין יעשה מזה הכרח. ועי' בכורות ו. תלי' הלכה בכלל דכל היוצא מן הטמא כו' ובאמת הוא סימנא בעלמא ואין תלוי בכלל זה ואינו יוצא אלא נולד כו' עי"ש. ופעמים הוא שמוש לשון בעלמא [ולא מושג חדש מקביל] כמו ע"ז מג: מצא מין את מינו וניעור אע"ג דלא מיירי התם כלל מבטול שצריך להתעורר אלא שאינו בטל מחמת שהוא מין במינו. ובערובין מד: מי לא שאני לך שבת באויר מחצות כו' ואין הכוונה משום מחצות כמו

¹⁰ ראה גם חזו"א יו"ד קלא' א': האי גוד אחית אינו אלא לישנא בעלמא ואינו כמו גו"א המוזכר במק"א.

עניני יהב"פ

שיש תקנה לזה לערות מים עשרה פעמים על יד ימין ועשרה פעמים על יד שמאל ובכל פעם יכוין לאות אחת מעשרה אותיות שם הוי"ה במלוי יודי"ן.. דבר זה.. מכתבי מהרח"ו זכרונו לברכה.. הנה מה טוב ומה נעים ואין בזה פקפוק.. ודע כי יש מתמיהים על הדבר הזה איך יועיל טהרת ידים לכל הגוף, הגם שלא אמרו זה אלא במקום אונס עם כל זה לא מצינו כיוצא בדבר זה בשום מקום, ואנא עבדא אמרתי כי אין זו תימה כי מצינו בזה בענין טהרת המים דסגי בהשקה בלבד", (סוד ישרים להבן איש חי ח"ד סי' ד').

"אני ראיתי למורי ז"ל (האר"י) שששה חדשים של החורף רובם לא טובל. מפני שהיה חולני. והיה שבור. ואמו לא היתה מניחתו לטבול. וזה אמת וברור אצלי. ולא מפני כך נסתלקה אז השגתו ממנו כלל", (מהרח"ו, שער רוה"ק ט).

"ומעשים תמיד שיבואו חכמים גדולים ורבנים מעריכם לספרד וכשיראו אותנו רוחצים מקרי שוחקים עלינו ואומרים למדתם מנקיות הישמעאלים כו' כל ישראל שבין הישמעאלים נהגו לרחוץ וכל ישראל שבין הערלים לא נהגו לרחוץ כו' אין הדברים אלא מנהג בשנער ובמערכ לבד", (תשובת הרמב"ם סי' קמ', ע"י ע"ז מד: שעכו"ם אינו נכנס לבית ע"ז שלו כשהוא בעל קרי, וע"י תוספתא סוף ידיים: "אומרים טובלי שחרית (איסיים) קובלני עליכם פרושים שאתם מזכירים את השם שחרית בלא טבילה אומרים פרושים קובלני עליכם טובלי שחרית שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה").

נטילה ביכ"פ

ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה אינו מברך נטילת ידיים", (רמב"ם ה' תפילה ד' ח'). "א"א מי הוא שלא ירחץ ידיו מפני הנקיות או מפני השיבתא", (ראב"ד). "וקרוב אני לומר כי משום שיבתא אין חוששין ביום

עיהכ"פ

"פעם אחת בערב יוהכ"פ בהיותו הולך (ר' ישראל סלנטר) לבהמ"ד להתפלל תפלת מעריב, והנה לקראתו איש א' מגדולי היראים שהי' חרדת הדין ניכר על פניו ודמעתו על לחיו וישאלו איזה דבר והאיש הירא מגודל חרדתו ועצבונו לא ענה אותו מאומה, ואמר (הגרי"ס) מה הנני חייב ואשם כי אתה ירא אלקים ותפחד ותרעד מה זה נוגע אלי הלא אתה מחויב להשיב על שאלתי בנחת רוח כי זה מדרכי ההטבה וגמ"ח", (אור ישראל להגרי"ב עמ' 118).

טבילת עיכ"פ

"בערב יוהכ"פ ובערב ר"ה ובהושענא רבא, וכשהוא בעל ברית, מהר"ם ז"ל שופך על ראשו ט' קבין ממים חמין, שהם רי"ו ביצים במקום טבילה. כי אותה טבילה אינה באה כי אם בשביל טהרה ולא בשביל חובה", (תשב"ץ קכב').

"ובבקר בהושענא רבא קודם שיאיר היום היה נוטל ט' קבין מים שהיו קצת חמין, ואמר למשרתו לשפוך על ראשו.. וכן ראיתי שעשה לפעמים לשאר רגלים, ואמרתי לו מה טבילה זו והא טבול יום בעי הערב שמש? ואמר מ"מ הוא מתפלל באימה וביראה יותר ממי שאינו טובל, כי עתה יש לו גוף נקי". (לקט יושר חלק א עמ' קמח). "וזה דקדקתי בו כשעושה חפצי אשתו כשנוטל ידיו בשחרית מיד אח"כ היה משפשף באותו מקום בידו, פעם אחת במים. ואח"כ לקח עוד מעט מים על ידו וברך כסדר הברכות", (לקט יושר עמ' מו').

"הרואה קרי ואינו יכול לטבול, ואפילו תשעה קבין אי אפשר לו לעשות מה יעשה לטהרת עצמו, וכן בערב ראש השנה ויום הכפורים שהמנהג לטבול איך. הנה שמענו

ב' פעמים להוציא גם המאחרים (ספר הפרדס יב' וכ"נ באו"ז ובמנהגי ר' איזיק מטירנא).

דין יוהכ"פ

וגם בדין יוהכ"פ קובעים לפעמים להניחו אחר טבע העולם, (חזו"א ב"ב כא:), "ולפעמים יגזר על האדם להנהיגו ע"ד הטבע", (בית אלקים להמבי"ט שער תפלה טז).

כפרות

"הכפרות שעושין לנערים כו' עם עוד דברים שנראו בעיני שהם כדרכי האמורי והרחקתי מנהג זה הרבה וצויתי לבטלו ובחסד עליון נשמעו דברי ולא נשאר מכל זה וכיוצא בו בעירינו מאומה", (תשו' הרשב"א שצה). "אין לעשות כן ומנהג שטות הוא", (שו"ע דפוס ישן). "וששאלתם למה תרנגול ולא שאר חיה או עוף שאלה גדולה היא ותשובתכם לפי שהוא מצוי בבתים יותר כו'", (תשובת רב האי גאון המובא בטור, עי"ש עוד). "כמעט שכפרות ואכילת מצה נחשב להם למצוה אחת וסוברים שאין להם כפרה ביוהכ"פ אם לא בתרנגול", (חיי אדם ה' יהכ"פ).

"כעת ערכו הדברים (של נוסח כל נדרי) וב' הפכים כדרכם של התינוקות הקטנים שמהפכים העבר לעתיד אתמהה ואם היינו רוצים לתקן הלשון ישתנה הנגון המקובל שח"ו אם ישנוהו יגרמו כמה קלקולים בעולמות שנתקן ע"פ הסוד כמרגלא בפי כמה ואם הייתי רוצה להביא עוד כמה ענינים יכלה הנייר כו' ודי בזה לעורר המעיינים שיתנו מקום לשכל קצת לפתוח פתח לשכל כנקב מחט סדקית", (אלפי מנשה לר"מ מאיליה).

פיוטים ונוסח הפיוטים

"מורי זלה"ה, לא היה חפץ בשום פזמון או פיוט מאותן שחברו האחרונים, רק מאותן שחברו הראשונים, כגון תפילת ר"ע, ור' ישמעאל ור"א בן ערך, ור"א הקליר ודוגמתן, שנתקנו על דרך האמת. אך אלו האחרונים שלא ידעו דרך קבלה, אינם יודעים מה שהם אומרים, וטועים בסדר דבורם, בלא ידיעה

הכפורים כיון שאין בו שטן והוא בטל גם כל סיעתו בטלים", (מגדל עוז, ושכח תשעה באב). "יש לומר דס"ל לרמב"ם ורש"י דההיא דקתני יד לעינים תיקצץ יחיד הוא דקאמר לה ולית הלכתא כההיא בריתא.. ולשיטת התוספות.. העולם לא נהגו להדיח ידיהם כשנותנים פת לתינוק לפי שאין אותו רוח מצויה בינינו, קשה דא"כ מאי שנא דנהגו ליטול ידיהם שחרית אפי' ביוהכ"פ וט"ב לדחות הרוח רעה הלא בזמן הזה מעולם לא ראינו ולא שמענו דמי שנגע בעיניו טרם יטול ידיו דנסמאו עיניו, אלמא דגם רוח רעה של שחרית אינו מצוי בינינו¹, וא"כ איך מתיר ר"ת ליטול ידים שחרית הלא אין רוח רעה מצוי בדורות הללו", (תוספות יום הכיפורים יומא עז:). "כתב בספר תולעת יעקב דבזוהר איתא ההולך שחרית ארבע אמות ולא נטל ידיו חייב מיתה.. שוב מצאתי בדמ"א דף שכ"ו על דברי תולעת יעקב הנזכר לעיל זה לשונו: ושמה דוקא בזמנם כמו לענין גילוי וזוגות", (אליהו רבה א ד וכן במחה"ש).

כל נדרי

"כבר גלינו דעתינו ופרשנו שאין לומר כל נדרי כלל שאין למנהג הזה שום שורש שאין מבטלין הנדרים בכך ואין בו ממש", (כלבו סי' סח). "מה שאומרים קצת קהלות ביוהכ"פ כל נדרי כו' אלא שלשונם משובש", (הר"ן נדרים כג: וכן דעת ראב"ן ושבה"ל שאינו מועיל). "אין אנו מתירין נדרים כל ועיקר לא בר"ה ולא ביהכ"פ ולא שמענו מרבתינו שהיו עושים זה כל עיקר ואל תשנו", (תשובת רב האי גאון מובא בטור ובאבודרהם). "שגרו ממתכתא הקדושה שמנהג שטות הוא ואסור לעשות כן", (סדר רב עמרם, וכ"כ ר' נטרונאי). "טוב הדבר שלא לאמרו כלל וכן מנהג קטלונאי", (ב"י סי' תריט), "ומ"מ כבר נהגו לאמרו" (טור תריט). אומרים כל נדרי

¹ כן מוכח גם במ"ב (א ב) שכ' "וחלילה לעבור שום אסור עבור חסרון נט"י כגון לעצור עצמו מלהשתין", אלמא ל"ש בזה חמירא סכנתא מאיסורא, והולך להשתין עצמו הו"ל יד לאמה.

כלל, ולא היה אומרם כלל, ובפרט יגדל אלהים וכו', וגם וידוי אשמנו באומר ובפועל וכו' וכל שאר וידוים", (מהרח"ו, פרי עץ חיים, שער התפלה בהקדמה)

"ר' אלעזר הקליר שהיה מגדולי התנאים מצאו בפיוטיו כמה שגיאות לפי הדקדוק לפי שאין זה פוגם מעלת החכם אם אינו יודע דקדוק הלשון והמלות", (תשב"ץ ח"א לג').

"אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו, וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר מ"כ, ארבעה דברים קשים, הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים.. היתכן שיאמר אדם "אשרי העם עובדי אש ומשתחווים לשמש" ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא, גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה'.. והדבר השני שפיוטיו מעורביים בלשון תלמוד.. ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות.. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות. ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אליעזר נ"ע עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר.. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות", (אבן עזרא קהלת ה א).

"חלק היותר גדול מהפיוטים אשר יצאו בהשתפכות הרעיון כדרך המשוררים לנסות כחם בשיר, וההמון כאשר מצאום בכתובים החזיקו מעצמם באמירתם ע"י החזנים שעשו עליהם ניגון מיוחד, וכאשר לא היו ספרי הדפוס מצויים והיה החזן בעצמו משורר מהסדור שלפניו והעם נמשכים אחריו לנעימת קולו, ולדוגמא הפזמון כי הנה כחומר ביד היוצר אשר עשה הפייטן כמה חרוזים לנסות כחו במלאכת השיר ולכפול הרעיון כי הנה כאבן ביד המסתתת כגרזן ביד החוצב כו' והדבר נאות רק לפני מוליד השיר לעורר כחו בשיר ולנגן בהשתפכות רוחו אבל אין בזה שום ענין שבח ותהלה להית"ש, ואשר באופן הזה היה ביד המשורר

לאחוז למשל את כל בעלי אומנות כפולח ובוקע בארץ במחרשתו ובאתו והברזל ביד הלוטשו וכמחט ביד המנקב וכן כל עושי מלאכה, האם יש בכח כל המשלים חלילה ציור יותר נעלה ממליצת הנביא ירמיה יח ב כי כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל ואיזה שבח ועילוי להבוי"ת ואיזה התפעלות יוסיפו ריבוי המשלים מכל בעלי אומנות אם ישא אותם המשורר על שפתותיו כל היום בדמותו אליהם ומה אות הכנעה יתירה שיתחדש בכפל המאמרים במלות שונות, ובמפרשים כי לכך נקרא יוצר חרש יוצר סתם בעבור שהיא לבדו עושה החומר כרצונו מבלי אמצעים אחרים הצריכים עוד לכלים לעשות ולגמור עמהם כרצונו", (זכר יהוסף להגר"י משאוועל).

"ולא כפי שעשו הסכלים באמת אשר הרבו והאריכו והתאמצו בתפלות שחברום ותחינות שסדרום להתקרב בהם לפני ה' כפי דמיונם", (מור"ח ח"א פנ"ט). "הפיוטים אשר הם תוספת ענינים והבאת דברים הרבה שאינם מענין התפלה ונוספים לזה משקלם ונגונם ויוצאת התפלה מגדר תפלה ונעשית לשחוק כו' ונוסף לזה שאלו הפיוטים הם לפעמים דברי משוררים לא תלמידי חכמים כו'", (תשו"הרמב"ם ח"ב רנד). "ערך ק"ן שנים שחברו לקוט תפלות ותחנות לקוטי בתר לקוטי והלכו בו נמושות ואין בהן מחשבת חכמה ודעת מבינים בלי תואר ובלי הדר ולשון עברי אשר בידיהם לשון עלגים כנשים זקנות בלעגי שפה ובלשון אחרת ושפת אמת נעדרת חשד תארם משחור ושחרחורת והמחברים האלה הכו בסגורים אנשים עורים המון עם לא בינות בהזכרת שמות המלאכים והממונים וספירות בלי מה ומלאכי השרת אינם נזקקים ללשונם המשובשת כמו יה"ר שנדפסו בין התקיעות והתחנות אשר לתוקעים ומתפללים והעם הולכים בחשך ומתפללים אל המדות ולמלאכים", (תשובה מאהבה ח"א סי' א').

"קצת בני עמינו הנקראים פיטנים בקרובות אשר חברו והוא חטא גדול עליהם והמתפלל בהם מזכיר עונם ומחדש עוון לעצמו", (ספר

אוה"ח ואברכנאל משם מדרש). "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה, ו"חזן מצא" הוספת ליצנות של הבל היא", (מאירי פסחים פו:).

"על תמיהתך איך פשט המנהג לומר אנא בשם כדעת אמורא ירושלמי שלא הסכימו עמו כמעט כל הפוסקים אין לתמוה על זה שהפוסקים נמשכו אחר גירסת נסחת המשנה שבידינו.. ועוד יש לומר שהפוסקים שכתבו אנא השם לא לפסוק הלכה שיאמרו כן נתכוונו ולדחות דברי רבי חגי והתוספתא שאין זה הדבר תלוי בפסק הלכה כיון שאין איסור בדבר. ואע"פי שהם כתבו שיאמר אנא השם, מי שירצה לומר אנא בשם כרבי חגי הרשות בידו.. יש דברים שאנו מניחים דבר התלמוד ונוהגים כספרים אחרים.. והטעם לפי שאין דברים אלו תלויים בדבר אסור והתר הרשות בידינו לקרות או להפטיר כדברי מי שיראה לנו שהוא יותר נכון ואעפ"י שהוא נגד התלמוד כיון שאינו דבר תלוי באסור והתר. ומשם נלמוד לנדון שלפנינו שאפילו אם היו הפוסקים כותבים אנא השם בדוקא שהרשות בידינו להניח דבריהם ולומר אנא בשם", (אבקת רוכל להב"י סימן כח').

ניגוני הפיוטים

"אם שירי ישמעאל שרובם עגבים עכ"ז הקולות שלהם התירו לנגנם בל' הקודש ובתפלות ובמלות קדושות יען שהענינים הם נאותים או קדושים ולא איכפת לן שמא באותה שעה שמנגן אותו יזכור הערביות שהם ענינים פחותים ועגבים, וכך המנהג בכל א"י וערביא בכל הב"כ ולא מיחו בהם חכמים.. כ"ש נגוני בתי כנסיות הנוצרים שהם באמת נגונים מוכנעים ומביאים אהבת האל ויחודו ואנן לא ידעינן לשון לאטין שבהם מנגנים באותו קול מוכנע כדי שנא' שנזכור עי"ז אותם דברים של שלוש שהם אסורים לנו, שודאי מלבד שמותרים לנו אלא אדרבא חובה עלינו ללמוד מהם ניגוניהם. כדי לפאר עי"כ בית אלקינו.. הרב המופלא

השרשים לרד"ק שורש עתר, ובאמת מצינו דברים זרים גם בפיוטים הנדפסים בינינו, ע"י בפיוט קדושה של ר"ה חוק דתם ספרים חמשה כנגד חמשה שבנקביהם. והנפש היפה תברח מלשון הפייטן הזה, וביה"ר הנאמר בנ"כ "תתנני לחן ולחסד כשם שנתת את יוסף צדיקך לחן ולחסד בשעה שהלבישו אביו כתונת פסים", והוי כדובר שקרים לפני המקום, ע"י שבת י:.. וכן יש שגגה בהלכה בלשם יחוד קודם התקיעות שאומרים גם ביום השני "לקיים מ"ע של תקיעת שופר", וכן בלשם יחוד של ספירת העומר והוא בחשש כל תוסף. וביה"ר שקודם התקיעות מתפללין לישוע שר הפנים, שהוא בודאי הוספת הנוצרים המינים. וכן נודע דעת החת"ס תשו' קסו' ומהר"ל נת"ע פ"ב שאין לומר פיוט מכניסי רחמים).

"אז אמרתי מי יתן ויודפסו גם עשרת הדברות כללי תורתנו הקדושה על ספר מיוחד עם יהי רצון ויהי נעם ולשם יחוד כו' ואיזה הגדות והערות, אולי יעשו גם להם חוק זכרון פעם אחת בשנה ויחזיקו בהם כאחד המנהגים האלה", (אבן ספיר, על תיקון טו' בשבט).

"תפלת על כן נקוה לך י"א שעכך חברו ולי נראה שכל זה וכיו"ב דברים בדויים הם", (מקו"ח מבעל חו"י או"ח קלב). "ואין בדורינו לא משנה ולא בריתא מהם רק מעט נמצא במקומות הדורש תיבות ואותיות של בראשית ויש שרוצים להיות חכמים מעצמם ובודים דברים ואומרים שהם מעשה בראשית ומה שאומר זה לא יאמר זה ויפה להם שתיקה.. וכן בשעור קומה שכתוב במדרש א"ב דר"ע.. אם הוא בר סמכא כיון שלא נמצא בתלמודינו או בת"י ולא במדרשים הגדולים כי יש ספרים שזייפו המינים להטעות את העולם כמו פרק שירה וכתוב בסופו שמי שהוגה בו תמיד זוכה לכך וכך ופלוגי ופלוגי ערבים", (כתב תמים, לר' משה מתקן מבעלי התוס', הוא רבי משה בן חסדאי המובא ברמב"ן פ"ק דגיטין ובשו"ת מהר"י ברונא כד. הס' כתב תמים מובא ברמ"א תוה"ג ע ובשו"ת ר"ב אשכנזי ב'). "לפי דעתי לא היה ולא נברא כי לא מצאנוהו בשום מדרש ואחשוב שאיזה מאחרונים המציאו לדרך הלצה לפרש בו א' מהפי' הנז' ולפי דעתי שלהיות המדרשות יקרי המציאות ביד כל אדם בימים הראשונים להעדר הדפוס היה מי שהיה רוצה להתחכם ממציא איזה מאמר שיפורש בו פי' הלציי והיה תולה אותו מאיזה מהמדרשים הרחוקים להימצא ביד כל אדם", (יפה תאר על ויקרא יג ג, בענין מאמר שהביאו

"כל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינן בטלים לעולם, א"ר אלעזר אף יום הכפורים לא יבטל לעולם שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם", (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקמד). "אמרו רבותינו ז"ל בויקרא רבה שכל המועדות עתידין ליבטל חוץ מפורים ויום הכפורים, נראה שכונתם בזה היא כי פירוש חקת עולם הוא שלא נבטל אותם מעצמנו אבל על פי השם כבר אפשר שיבטלו", (ספר העיקרים מאמר שלישי טז). ואיך שייך ביטול, הנה אמרו: "וכי מזכירים יצי"מ לימות המשיח?", (תוספתא ברכות א י). "ואם תטען עלינו מבטול ק"ש ר"ל זכרון יציאת מצרים שהיא מצוה ממצוות התורה דע כי אין הכוונה בק"ש רק לזכור הנסים כו' הנה בהזכירינו קבוץ עם ממושך וממורט מארצות צפון ומים ותהיה הכוונה ההיא הזכירה באותות ונסים יותר חזקים א"כ אין מצוה מתבטלת בזה כלל", (הרשב"א באגרת הנדפס בספר מנחת קנאות). וכן אמרו: "מצוות בטלות לעתיד לבא", (נדה סא: ומפרשים כפשוטו התוס' ורמב"ן דברים ו ל, ורש"י שם, וכן בס' תולדות פ' בראשית, וכן בשד"ח מ' ריח' דרש"י שבת קיח: מסכים לפי זה וכן הריטב"א חדשים נדה. וכן מבנינים ג"כ התוס' ותורא"ש והרא"ה ברכות יח: וביעב"ץ ר"ה ל. ובפתח עיניים וקובץ שעורים ח"ב כט' ויערות דבש ח"ב נא' וגבו"א יומא ה.: וכן נפסק בטור יו"ד שגד' ואו"ז ב' תכא', וט"ז יו"ד שא' ט'). וכן אמרו בקדושין עב: דמזרי טהורים לעת"ל וכ"פ רמ"א אה"ע ב ה. ובילקוט סוף נחמיה כל התפלות בטלות לעתיד לבא והתודה אינה בטלה. ובויק"ר צו טז כל הקרבנות בטלים לעת"ל. והר"מ פ"ב ממגלה כל ספרי הנביאים עתידין ליבטל לימות המשיח. ובילקוט ישעי' רכט עתיד הקב"ה להיות יושב ודורש כו' תורה חדשה שעתיד ליתן ע"י משיח, ובויק"ר יג ג כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו ומקשי' זוהי שחיטה כשרה ומשני' תורה חדשה מאתי תצא, חדוש תורה מאתי יצא כל מי שנזהר מנבלה בעוה"ז זוכה לראותו לעת"ל הה"ד חלב נבלה וחלב טרפה לא תאכלו לעת"ל אתם אוכלים [ועי' בלב אריה ס"פ אלו טרפות בהא דנראה שלויתן אין בו סימני

מהר"א הכהן אריאש ז"ל ואחוזת מרעהו, שהיו הולכים לכנסיית הנוצרים מאחרי הפרגוד בימי חגם, להתלמד מהם משקל המוסיקא של ימים נוראים, והיו מסדרים מאותם הקולות קדישים וקדושות דבר פלא, ומעשה רב כזה הוא סיוע גדול למ"ש לעיל". (שו"ת כרך של רומי סי' א') ונזדעזעתי לשמוע דברים כאלה יוצאים מפי בעל התשובה שם, (ציץ אליעזר יג' יב').

"לא כן אומת הנוצרים שמלבד שהם חכמים גדולים וחוקרים תמיד אחר האמת ועל פי עומק חקירתם וחכמתם מצאו שאין עלינו אשם בהיותנו מתחזקים לשמור תורת אלקינו בדינו, עוד זאת שבאמת יודעים ערך תורתנו הקדושה וחכמת חכמי התלמוד ואנו והם משולים לשתי נטיעות יונקות מגומא אחת ומעולם לא יתלוצצו על תורתנו ומנהג תפלותינו מצד עצם התפלה והעבודה חלילה לחכמים גדולים כחכמי הנוצרים אלא אם יקרה התלוצצות היא על רוע סדר הנהגתנו בכל מעבדינו ובפרט בבתי תפלתנו וכדומה לו.. ואם בחוש השמע בשמעו קול בוכים או קול עורב ובפרט בבתי כנסיות אם הש"ץ קולם מגונה בצעקות ויללות בלי סידור וישוב והנהגה פעם יצעוק כיענים במדבר פעם ישפיל קולו בחשאי כגנב הנמצא במחתרת וכו' הן כל אלה מצטערת הנפש צער גדול ונקראים בזיון הנפש", (כרך של רומי שם), "רחמנא ליצלן מהאי דעתא". (צי"א שם).

"במקומות שהעמים חמי רגש התפתח החסידות ובמקום שהגויים קרים ומחושבים כמו ליטא נהיתה עבודת ה' שלהם בתורה ומוסר ובמקום הגרמנים שהגויים מקפידים על משמעת וסדר ענין עבודת ה' שלהם בשמירת מסורת ומנהגים", (מכתב מאליהו ח"ד ע' 129, וה"ה להבדלים שבניגונים ולפיוטים). "כמו שמנהג הנכרים כן מנהגי היהודים ברוב מקומות, כגון אם הנכרים גדורים בעריות כך יהיו בני היהודים הנולדים באותה עיר" (ספר חסידים תחשא').

יוהכ"פ אינו בטל

שמחת בנות ישראל

לא היו ימים טובים לישראל כטו' באב וכיוהכ"פ שבהן בנות ישראל יוצאות מקושטות וחולות בכרמים כו' (תענית כו:), ובזה ארוחנא לתת טעם על קריאת פרשת עריות ביוה"כ, שהפוסקים עמלו למצוא טעם לקריאה זו, (תו"ת בראשית ד י'). "אמר לי אליהו לרב יהודה, אמריתו אמאי לא אתא משיח, והא האידנא יומא דכפורי הוא ואבעול כמה בתולתי בנהרדעא", (יומא יט:). בדקו ומצאו אב ובנו שבאו על נערה המאורסה ביוהכ"פ (גטין נז. ב"מ פג:).

אמנם במדרש אלציאני (נדפס באהל דוד ששון ח"א עמ' 57) כתב בשם רב שרירא ורב האי דביוהכ"פ לא היו חולות רק בטו' באב (וי"מ במוצאי יוהכ"פ, וכ"נ דאי ביהכ"פ עצמו מאי בעו בגמ' טעם מיוחד שנתנו בו לוחות כו', ובלא"ה הוי יו"ט מצד עצמו ולא גרע משאר טעמים שנתנו לגבי טו' באב. אלא שהכוונה לא היו ימים טובים כו' היינו ימי חול שהם טובים, אבל כודאי לא היה הריקוד הזה יותר יו"ט מסוכות ושמחת בית השואבה שהוא מ"ע של שמחה. ובמוציא יו"ט היה עושה כהן גדול וכו' ומזה נשתלשל. ובמהרש"א תענית כו: כ' דלא ידע חינוך בהמ"ק ביוהכ"פ, וצ"ע דמקרא מלא הוא במלכים ומפורש במו"ק טו:).

ענינים שונים

יוהכ"פ היה ראוי לעשות בו ימים אלא שתש כחינו (טוא"ח תקנח:).

יום הכפורים נקרא גם ראש השנה דכתיב: "בראש השנה בעשור לחודש", (יחזקאל מ א, וכן יובל י"א דביכ"פ משתחררים).

"לוי אקלע לבבל בחדסר בתשרי אמר בסיס תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא", (ר"ה כא.) "אכלו לחם למעדנים ביום הכפורים שבארץ ישראל שהרי בית דין עיברו את החדש והיו מתענים", (רש"י). "אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים.. אשכחן יהודה בן טבאי שהרג עד זומם בפ"ק דמכות (דף ה: ור') ישמעאל שקרא והטה בפ"ק דשבת (דף יב:) ואור"י דדוקא במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה על ידן.. ובערבי פסחים (דף קו:) ר' ירמיה בר אבא

דגים שכ' לפי מדרש הנ"ל שלעת"ל יהי מותר דתורה חדשה מאתי תצא], וכתב הת"ח חולין כד יבטל שחיטה לעת"ל וגם טומאה והביאו גם באורח מישור סי' כח', והוא מויק"ר יג הנ"ל דיאכלו נבלות וטרפות. ועי' רשב"ם ב"ב קכב. דלעת"ל יהיה ללוי חלק ונחלה בקרב אחיו. והאר"י כ' דלעת"ל יעבדו הבכורות ולא הכהנים כדין התורה, והביאו חיד"א במדבר קדמות, וכמדומה שכ"כ כבמדבר רבה. וידועים דברי אוה"ח פ' שמיני משם מדרש שעתיד החזיר להיות מותר וכ"כ אברבנאל בס' ראש אמנה פי"ג והובא גם ביפ"ת ויקרא יג ג [ועי' חת"ס עה"ת שיעלה גרה לעת"ל], ועי' בס' הברית קכא: שהביא כן משם תנחומא, ונזכר אגדה זו גם במנחת קנאות [מזמן הרשב"א] פ"ב ובשל"ה ח"א טו. וכן מפרש כפשוטו בסדור יעב"ץ פי' פרק שירה², מיהו מה שכתבו ע"ז אחרונים [סה"ד בערכי הכנויים] כי לא נמצא שום מדרש כזה עי' שוח"ט סי' קמו' מהו מתיר אסורים י"א כל בהמה שנטמאת בעה"ז מטהר אותה הקב"ה לעת"ל ולעת"ל הוא מתיר כל מה שאסר וי"א אינו מתיר דכתיב ישעי' סו אוכלי בשר החזיר ומהו מתיר אסורין לעת"ל הוא מטהר כל מה שאסר כו' שאין לך חמורה מטומאת נדה ולעת"ל הוא מתירה, וכן הביא בטהרת המים סי' עד' שאחז"ל. ובהקדמת בנין שלמה לר"ש הכהן כתב כי לעת"ל יהי מותר לאכול גיד הנשה. ועל כולהו צ"ל כמו שמפרש הרשב"א הנ"ל.

²עוד הזכירוה ר' בחיי ורדב"ז ד תתכא' ופירשו בה פרושים ע"ד דרוש וכן ריטב"א קדושין מט:.. ובאוצר מדרשים אייזנשטיין יש כמה לשונות כאלו בעמ' פד': "כתב בפרקים דר' יאשיהו א"ר אליעזר בית מדרשו של הקב"ה לעתיד לבוא .. ופניהן כזיו שכינה מבהיק ושומעים תורה חדשה מפי המקום..", ונראה שהוא מזמן הגאונים, אכן בעמ' תז' "עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו כו' והקב"ה דורש להם טעמי תורה חדשה שעתיד הקב"ה ליתן להם ע"י משיח", וכלשון הזה בילקוט שמעוני ישעיהו רמז תכט', ובמדרש אותיות דר"ע אות ז"ן.

ס ח שהביאו התוס': "ר' ירמיה שלח לרבי זעירא חד קרטיל דתאינין.. איתאכלון תאנים בטיבליהו.. אמר רבי אבא בר ימינא לרבי זעירא אין הוון קדמאין מלאכין אנן בני נש, ואין הוון בני נשי אנן חמרין ולית אנן כחמרתיה דר' פנחס בן יאיר", וא"כ לא איתמר זה באמוראים אלא רק ברפב"י ודורות הראשונים. ועי' תוס' חולין סב: ד"ה חזויה רבנן דדרסה "מתחלה היו סבורים דלא דרסה ואכלה ובהאי סימנא לחודי" היו אוכלים אותו", וכן פי' רא"ש בתשובה כ כ "וכן מציינו גם בחכמי התלמוד שהיו אוכלין עוף והיו סבורין שהוא טהור ואח"כ אסרוהו", ועי' חולין קטז ברש"י שהיה נוהג היתר בחלב קיבה ואח"כ ראה שטעה, ועי' בתשו' בנימין זאב קצב: "אני חוזר להתנצל לכל רואי חתימתי זו.. איך פסקתי דאפילו בזמן הזה דליכא תכלת שרי כלאים בציצית אין לתמוה אם הוא כדבריהם דאם בארזים נפלה שלהבת אזובי קיר מה יעשו דבשילהי יבמות אשכחן דרב שילא אנסיב לדביתהו כו' עד ושלח להו מיטעא טעינא כו' וכן מציינו דרבה ב"ב חנה דן דין וטעה כדאיתא פ"ק דסנהדרין".

איקלע לבי רב אסי ואשתלי וטעם קודם הבדלה אע"ג דמיתתו באסכרה התם אכילת היתר הוא אלא שאוכל בשעה האסורה, ובבראשית רבה גרס ר' ירמיה דשדר לר' זירא כלכלה דפירי בין דין לדין אתאכיל פירי בטבליהו", (תו' חולין ה: ועליהם יש להוסיף ברכות מט: ר"י דשכח יעלה ויבא, וברכות כב. מעשה בר"י שראה קרי, יבמות צ. דנקרע ס"ת ע"י ר"מ ור"י, ור' כהנא ור' אסי דנשבועו בטעות, ומגלה יב: קם רבה שחטי' לר' זירא, וכן עי' במדבר רבה נשא ט יא אבן עזאי, ובערובין ס. דר' חיא עירב למתא משום דסבר שהיתה של יחיד אבל באמת לא הי' כן, וכן שם מג: בנחמיה בר' חנילאי, ושם מו. דהורה רבי בטעות דר' אליעזר ועשו על פיו טהרות והתירו משום הפ"מ, פסחים נב. ר"נ בר אסיא אזל ביו"ט שני ושמתוהו נב: ר' ספרא הוציא בשוגג פרות שביעית לחו"ל. אמנם א"צ לכ"ז כמבואר בכ"ר